

Tadeusz Srogosz, Beata Urbanowicz

Edukacja regionalna w kształceniu nauczycieli historii

Decentralizacja życia administracyjnego, społeczno-gospodarczego i kulturalnego w Polsce, wyróżniająca się przejściem przez organy samorządowe wielu uprawnień rządowych, musi podnieść stopień odpowiedzialności społeczności lokalnych za losy regionu, a także wzmocnić poziom aktywności społecznej w wielu dziedzinach życia regionalnego, które dotąd było domeną administracji rządowej. Dla realizacji tych zadań potrzebny jest człowiek wykształcony, a przy tym dobrze znający swój region, rozumiejący jego specyfikę, potrzeby, a nade wszystko identyfikujący się ze swoją „małą ojczyzną”, aktywny w codziennej pracy dla niej lokalny patriota.¹

Zmiana sytuacji społeczno-politycznej oraz reforma szkolna z 1999 roku w swoich aspektach strukturalnym i programowym stwarza nowe możliwości w kształceniu kandydatów na nauczycieli historii w szkolnictwie wyższym. Transformacja w szkolnictwie zapoczątkowała inny sposób rozumienia historii jako zintegrowanego systemu wiedzy, umiejętności, postaw, celów i zadań edukacyjnych. Dlatego też studenci specjalności nauczycielskiej oczekują takiego przygotowania zawodowego oraz wyposażenia ich w określone koncepcje merytoryczne i metodyczne, które pozwolą im na pełną realizację zadań dydaktycznych w zreformowanej szkole.

Reforma programowa wprowadziła nauczanie zintegrowane jako podstawowy czynnik zmian.² Jeśli nie uda się pokonać izolacji poszczególnych przedmiotów nauczania, programu dydaktycznego i programu wychowawczego szkoły, to reforma nie przyniesie spodziewanych efektów. Postulat nauczania zintegrowanego wynika bezpośrednio z takich dziedzin, jak: pedagogika, psychologia rozwojowa oraz psychologia uczenia się. Główne elementy podstaw programowych oraz organizacji etapów nauczania wskazują rosnącą rolę nauczania zintegrowanego w szkole podstawowej i średniej. Podstawy programowe wprowadzają ścieżki międzyprzedmiotowe, których zadaniem jest integracja różnych przedmiotów wokół treści nauczania lub pojęć czy umiejętności.

Organami prowadzącymi szkoły podstawowe i średnie są samorzady terytorialne, a w związku z reformą administracyjną wzrosło znaczenie nauczania o regionie. Stwarza to więcej możliwości w zakresie kształcenia kandydatów na nauczycieli historii, np. w zakresie realizacji projektów interdyscyplinarnych.³

¹ Program nauczania – Historia w klasach I – III Gimnazjum. MEN, DKW-4014-189/99. Wydawnictwo M. Rożak.

² Załącznik nr 1 do Rozporządzenia MEN (poz. 129) – podstawa prawna kształcenia ogólnego do sześcioletnich szkół podstawowych i gimnazjum mówi, że nauczanie zintegrowane należy rozumieć jako: „Zintegrowane nauczanie treści i umiejętności z różnych dziedzin wiedzy realizowanych w toku jednolitych zajęć edukacyjnych”. Wydaje się konieczne, aby program szkolny na tym etapie był programem jednolitym, tzn. „zapewniającym możliwie jak największy stopień integracji treści i metod nauczania, a zarazem oparcia ich na świadomie zaplanowanej działalności wychowawczej”.

Reforma oświaty wprowadziła do szkół podstawowych na drugim etapie nauczania kl. IV – VI przedmiot o nazwie historia i społeczeństwo. Jak wynika z nazwy nowego przedmiotu, łączy on w sobie elementy historii Polski powszechnej, lokalnej, regionalnej i wychowanie obywatelskie⁴.

Z samego założenia twórców reformy nasz przedmiot na tym etapie nauczania ma charakter interdyscyplinarny. Również w gimnazjum i liceum ścieżki edukacyjne spełniają funkcję korelującą treści z różnych dyscyplin wiedzy.

W szkole podstawowej, średniej i gimnazjum przyszli nauczyciele dysponują takimi ścieżkami jak: edukacja regionalna, dziedzictwo kulturowe w regionie, moduł „Europa – Polska – Świat”, kultura polska na tle cywilizacji śródziemnomorskiej lub integracja europejska – europeistyka. Powoduje to konieczność zmiany przygotowania zawodowego studentów – przyszłych nauczycieli do pracy w zreformowanej szkole. Wychodząc naprzeciw tym potrzebom, wyższe uczelnie przygotowały zmiany w toku kształcenia w programie nauczania dydaktyki historii, akcentując znacznie edukację i szeroko rozumiany regionalizm.

Oto kilka przykładów rozwiązań programowych proponowanych przez polskie ośrodki akademickie:

AJD Częstochowa – Edukacja regionalna – regionalizm w nauczaniu historii

Akademia Bydgoska – Dziedzictwo kulturowe w regionie

Uniwersytet Poznański – Historia regionalna

Uniwersytet Zielonogórski – Stosunki transgraniczne – euroregiony – społeczeństwo pogranicza.

Analizując bliżej wybrane przykłady, pragniemy zwrócić uwagę na różnorodność ujęcia problematyki regionalnej w programach edukacyjnych polskich ośrodków naukowych.

Zadaniem edukacji regionalnej jest przybliżyć historię „małej ojczyzny” i kształtować emocjonalne związki z regionem, zapoznając młodych ludzi z historią ich dziadków i rodziców, zabytkami, kulturą i tradycją, uczyć postawy obywatelskiej wobec regionu.⁵ Ze względu na liczne walory historia regionalna i lokalna stała się trzecim obok historii narodowej i powszechnej celem szkolnej nauki⁶, stawiając sobie za cel ukształtowanie aktywnego i otwartego na świat, ale szanującego wartości regionalne i lokalne.⁷

Aby realizować wyżej wymienione cele oraz przygotować przyszłych nauczycieli do podjęcia zadań edukacyjnych w systemie szkolnictwa zintegrowanego, edukacja regionalna na poziomie akademickim skupia się na następujących treściach programowych. Pro-

³ B. Tarnowska, *Kształcenie studentów w praktycznej realizacji nauczania blokowego – propozycje rozwiązań metodycznych*. w: *Nauczanie blokowe i zintegrowane – przedmiotów humanistycznych w zreformowanej szkole*, Zielona Góra 2002, s. 95-99.

⁴ W. Surdyk-Fertsch, Bogumiła Szeweluk – Wyrwa, Grzegorz Wojciechowski, *Historia i społeczeństwo, Program autorski dla klas IV- VI (II etap edukacji) sześciolatniej szkoły podstawowej*. Program zatwierdzony do użytku szkolnego przez Ministerstwo Edukacji Narodowej pod numerem DKW-4014-175/99, Poznań 2000.

⁵ *Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych i gimnazjów*, „Wiadomości Historyczne” 1999, nr 1, s. 23-24.

⁶ S. Józwiak, *Nauczanie historii regionalnej metodami aktywnymi*, „Wiadomości Historyczne” 2000, nr 2/3, s. 156.

⁷ Cz. Majorek, J. Maternicki, A. Suchoński, *Dydaktyka historii*, Warszawa 1993, s. 198.

ponuje się studentom specjalności nauczycielskiej program z zakresu szeroko rozumianego regionalizmu, w którego skład wchodzi np. treści kształcenia takie jak,⁵

1. Regionalizm – pojęcie i znaczenie treści.
2. Regionalizm w polskich programach nauczania 1918 – 2000 rok.
3. Regionalizm kreatywny w edukacji szkolnej – tolerancja jako zjawisko regionalne.
4. Nazwy geograficzne i historyczne na obszarze własnego środowiska.
5. Muzeum jako pomoc w nauczaniu regionalnym – analiza źródeł o regionie.
6. Historiografia regionalna.
7. Ekologia jako zjawisko regionalne.
8. Położenie i walory turystyczne regionu.
9. Historia regionalna.
10. Wybitne postaci związane z regionem – biogramy.
11. Główne zabytki regionu.
12. Instytucje kulturowe i samorządowe działające w regionie.
13. Sztuka ludowa danej społeczności lokalnej.

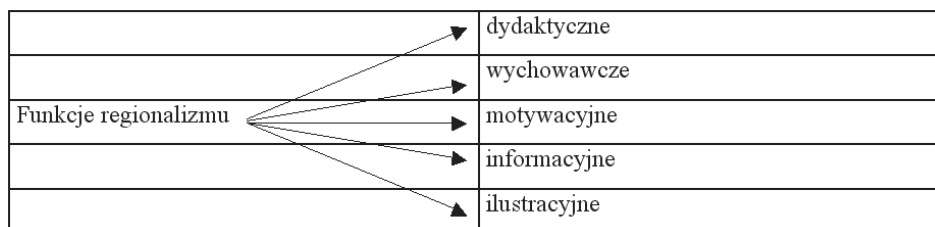
Systematyzacji materiału regionalnego i lokalnego można dokonać, przyjmując kryteria czasowe, np.: pradziej, średniowiecze, dzieje nowożytne lub najnowsze itp., dziedziny życia ludzkiego, np.: dzieje polityczne, gospodarcze, kulturowe. W trakcie realizacji tego typu zajęć studenci w praktyce zapoznają się z takimi metodami pracy, jak⁶: wycieczka, wykład, dyskusja, pogadanka, opowiadanie, drama, praca pod kierunkiem, metaplan, portfolio, drzewko decyzyjne, metoda problemowa, SWOT⁷, metoda kontaktów społecznych, metoda projektów. Metoda projektów wymaga maksymalnej samodzielności intelektualnej i operatywności studentów. Kandydat na nauczyciela powinien samodzielnie docierać do źródeł informacji historycznej, przeprowadzać badania, a następnie rekonstruować wybrane przez siebie fragmenty dziejów oraz prezentować wyniki badań. Sprawozdanie z działalności badawczej powinno zawierać także informacje o drogach docierania do źródeł informacji historycznej, miejscach przechowywania źródeł oraz sposobach opracowania materiału. W zależności od celów i zadań zajęć edukacyjnych materiał regionalny może być zarówno źródłem wiedzy, jak i środkiem dydaktycznym.

W związku z tym wprowadzenie historycznych treści lokalnych i regionalnych na zajęciach edukacyjnych w ośrodkach akademickich pełni różnorodne funkcje, które zależą od: tematyki, programu nauczania, celów, zadań, bazy materiałowej oraz percepcji słuchaczy uczestniczących w procesie dydaktycznym.

⁵ Z. Grządziński *Program autorski z zakresu Edukacji Regionalnej – Regionalizm w Nauczaniu Historii, realizowany w trakcie zajęć edukacyjnych na WSP w Częstochowie.*

⁶ Literatura metodyczna: m.in. S. Lenard, *Aktywne metody nauczania historii w gimnazjum*, „Wiadomości Historyczne” 2000, nr 4, s. 183-197; A. Paner, M. Kosznicki, *Metody wprowadzania, utrwalania i kontroli nowego materiału na lekcjach historii*, Gdańsk 1994, ss. 146; S. Nalaskowski, *Metody nauczania*, Toruń 2000, ss. 163. Na swojej stronie internetowej MEN reklamuje i krótko omawia takie metody pracy, jak asocjogram, burza mózgów, gry symulacyjne, mapa mózgu, praca w grupach, projekt i studium przypadku.

⁷ SWOT (Akronim z ang. słów: *strenghts* (mocne strony), *weaknesses* (słabe strony), *opportunities* (szanse w otoczeniu) i *threats* (zagrożenie w otoczeniu); metoda przeniesiona z ekonomii, umożliwiająca analizę i ocenę zjawiska, wydarzenia, problemu, projektu, itp.

Należy stwierdzić, że dzięki rozwojowi tego rodzaju aktywności kandydatów na nauczycieli historii proces edukacyjny staje się pełniejszy, nabiera tak pożądanych cech wielostronnego uczenia się poprzez poznawanie, przyswajanie, przeżywanie. Poznanie przeszłości, oparte na obserwacji przykładów z własnej historii regionalnej i lokalnej, sprawia studentowi specjalności nauczycielskiej mniej trudności. Treść tekstów źródłowych użytych w procesie nauczania jest w danym środowisku regionalnym i lokalnym przyjmowana przez studentów z większym zainteresowaniem, są one lepiej rozumiane, szybciej przyswajane i dłużej zachowywane w pamięci. Skuteczniej też można kształtować pojęcie historyczne, łatwiej jest pokazać prawidłowość i odrębność procesu historycznego.

Ucząc historii na przykładach z przeszłości regionu, realizujemy znaną pedagogiczną zasadę Johanna Heinricha Pestalozziego, przeprowadzanie od rzeczy bliskich do dalszych, od łatwiejszego do trudniejszego oraz zasadę pogładowości Jana Amosa Komeńskiego, bezpośredniego ukazania oczom i zmysłom ucznia-studenta faktów z przeszłości. Z powyższych względów historia regionalna i lokalna pozwala znaleźć swoje miejsce zarówno w szkolnym, jak i akademickim nauczaniu.

Dlatego kandydaci na nauczycieli historii powinni podjąć wysiłek poznania dziejów regionu i środowiska, w którym znajduje się szkoła, aby móc uwzględnić je w procesie edukacji historycznej i obywatelskiej.

W drugim aspekcie kształcenia kandydatów na nauczycieli historii w polskim szkolnictwie akademickim akcentuje się problematykę związaną z uniwersalizmem kultury i historii Europy oraz miejscem Polski z jej odrębnością kulturowo-historyczną w jednoczącej się Europie. W szkolnym nauczaniu historii nauczyciel ma w związku z tym odpowiednie moduły kształcenia, takie jak: Polska na tle kultury europejskiej, Europa-Polska-Świat, edukacja europejska. Dlatego też, aby przygotować zawodowo kandydatów na nauczycieli, w szkolnictwie akademickim proponuje się różnorodne formy edukacyjne od wykładów po konwersatoria i ćwiczenia, których tematyka związana jest z problemem unifikacji i miejscem Polski w nowych strukturach europejskich.

Forma i zakres edukacji proeuropejskiej są różne w poszczególnych ośrodkach akademickich. Wynika to z autonomii programowej uczelni, lecz cele i treści wykładanych problemów są spójne. Moduł kształcenia „Polska na tle kultury śródziemnomorskiej” czy „Europa-Polska-Świat” jest przedmiotem interdyscyplinarnym, łączy w sobie różnorodną wiedzę z zakresu historii lokalnej, regionalnej, narodowej i łączy się z dziejami powszechnymi. Doszukując się podobieństw, tworzy wspólną płaszczyznę przede wszystkim w aspekcie społeczno-kulturowym.

Edukacja historyczna ujęta została w sposób problemowy, a głównymi wyznacznikami są dzieje: państwa i prawa, społeczno-polityczne, kultury. Istotą tworzenia tego typu programów autorskich jest idea uniwersalizmu i integracji, wokół której oscylują treści programowe. Można przykładowo wyróżnić takie wątki programowe, jak:

1. Prawa człowieka na przestrzeni dziejów – geneza systemu ochrony praw człowieka, dorobek oświecenia, konwencja genewska, światowy i europejski system ochrony praw człowieka, organizacje prorządowe i ich rola w systemie ochrony praw człowieka.

2. Antyczny świat śródziemnomorski – wspólnota kultur, cywilizacja helleńska, obywatel Imperium Romanum.

3. Uniwersalizm w średniowieczu – średniowieczna wspólnota religijno-społeczna.

4. Wspólna Europa w epoce nowożytnej – Europa wobec zagrożenia tureckiego, Europa napoleońska.

5. Światowe organizacje polityczne – Liga Narodów, ONZ, pakt militarne a tendencje integracyjne.

6. Integracja Europy po II wojnie światowej – idee integracji europejskiej, pierwsze instytucje Wspólnej Europy, między „Europą Ojczyzn” a „Stanami Zjednoczonymi Europy”, powstanie Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej, zasady integracji.

7. Polska a procesy integracyjne – droga Polski do Unii Europejskiej.

Analizując wybrane treści programowe tego modułu kształcenia, należy podkreślić, iż dla naszego kraju dążącego do członkostwa w UE niezwykle istotne jest kształtowanie w świadomości młodych ludzi poczucie wspólnoty z dziedzictwem kulturowym Europy. Integracja ta nie oznacza jednak zaniku odrębności narodowej. Podstawowym celem tego typu edukacji jest wykazanie różnorodności kultur tworzących wspólnotę europejską w społeczeństwie wielonarodowościowym, przy jednoczesnej akceptacji ich odrębności. Z tego powodu w edukacji proeuropejskiej dużą rolę przypisuje się również kulturze, obyczajowości i obecności w dziejach Polski innych grup etnicznych, takich jak: Żydzi, Ukraińcy, Niemcy, Rosjanie, którzy na przestrzeni wieków współtworzyli nasze dziedzictwo kulturowe.⁸

W tym systemie kształcenia realizuje się również tematykę związaną ze wspólnym istnieniem w społeczeństwie wielonarodowościowym, i tak np. kandydatom na nauczycieli proponuje się taką tematykę, jak:

1. Zróżnicowanie etniczne Europy – mozaika narodowościowa Europy w czasach antyku, średniowiecza, w epoce nowożytnej, współczesne konflikty etniczne. Mniejszości narodowe w Polsce, relacje polsko-niemieckie, polsko-ukraińskie, polsko-litewskie.

2. Wielokulturowość – wiele kultur w jednym państwie, przykłady: Imperium Romanum, Rzeczpospolita Obojga Narodów, Rosja, USA, wielokulturowości a kosmopolityzm.

3. Mozaika współczesnych kultur regionalnych – czynniki kulturowej odrębności regionów.

⁸ A. Kłosowska, *Kultury narodowe u korzeni*, Warszawa 1996; J. Kornaś, *Naród i państwo w myśli politycznej Związku Ludowo – Narodowego*, Kraków 1995; J. Szacki, *Dylematy historiografii idei oraz inne szkice i studia*, Warszawa 1991; M. Waldenberg, *Kwestie narodowe w Europie Środkowo – Wschodniej. Dzieje. Idee*, Warszawa 1992; A. Wierzbicki, *Naród – państwo w polskiej myśli historycznej dwudziestolecia międzywojennego*, Wrocław 1978; R. Zimand, *Uwagi o teorii narodu na marginesie analizy nacjonalistycznej teorii narodu*, „Studia Filozoficzne” 1967, nr 4; F. Znaniński, *Współczesne narody*, Warszawa 1996.

Uogólniając, należy stwierdzić, że kandydaci na nauczycieli historii, dzięki uczestnictwie w tego typu zajęciach będą mogli nabyć określone umiejętności i wartości skupione wokół następujących celów: poszanowanie tradycji dziedzictwa historycznego, odkrywanie wartości minionych epok i czerpanie z nich prawidłowych wzorców, rodzaje postaw patriotycznych, poczucie przynależności do społeczności lokalnej i regionalnej, grupy etnicznej, narodu, społeczności europejskiej, światowej, budzenie poczucia więzi z kulturą europejską poprzez odkrywanie własnej kultury i religii, kształcenie właściwych postaw obywatelskich w wielokulturowym społeczeństwie.

Aby właściwie przygotować kandydatów na nauczycieli historii do pracy w zreformowanej szkole, należy również podjąć kwestie dotyczące Unii Europejskiej. W szkole podstawowej i średniej uczniowie realizują zadania związane z edukacją europejską.

Dlatego w nauczaniu akademickim w specjalnościach o kierunkach nauczycielskich realizuje się szeroko rozumianą edukację europejską i europeistykę. Treści programowe związane z tą tematyką skupione są wokół bloków tematycznych związanych z: celami zjednoczonej Europy, metodami zjednoczenia, podmiotami integracji europejskiej, integracją gospodarczą, unią polityczną, polityką społeczną, polityką oświatową i kulturową oraz ochroną środowiska naturalnego.⁹

Na tym etapie kształcenia Unię Europejską rozpatruje się jako wspólnotę:

	Wspólnota prawna – instytucje europejskie, proces decyzyjny
Unia Europejska	Gospodarcza – unia celna, gospodarcza, wspólny rynek
	Polityczna – źródło prawa, obywatelstwo

Istotną kwestią są również warunki członkostwa w Unii – kryteria procedury postępowania. Zwraca się również uwagę na kwestię suwerenności, dylemat demokracji, problem tożsamości, które są współczesnymi wyzwaniem UE. Akcentujemy również nierówności społeczne i ekonomiczne we współczesnym świecie.

Ważny jest również problem globalizacji i nadzieje oraz zagrożenia, jakie niesie ludziom obecnie. Celami wyżej opisanego projektu jest przekazanie studentom kandydatom na nauczycieli historii takich wartości i umiejętności oraz nawyków, jak:

- Gotowość do podejmowania działań proeuropejskich.
- Wskazanie na korzenie kultury europejskiej.
- Dostrzeganie zagrożeń i szans dla ludzi we współczesnym świecie – problemy cywilizacyjno-kulturowe i społeczno-ekonomiczne.
- Gotowość stosowania zasad etycznych w życiu społecznym.
- Poszanowanie prawa oraz akceptacja decyzji podjętych w demokratyczny sposób, bez względu na osobisty interes.

⁹ Klaus – Dieter Brochart, *Integracja europejska. Powstanie i rozwój Unii Europejskiej*, Warszawa 2002, s. 5-14.

– Hierarchizowanie wydarzeń społeczno-politycznych pod kątem przyjętego systemu wartości.

– Gotowość zaangażowania się w sprawy publiczne.

– Kształcenie potrzeby współpracy z innymi narodami Europy przy zachowaniu odrębności narodowej.

Reasumując, należy stwierdzić, że transformacja społeczno-polityczna, która ma miejsce w Polsce i Europie, pociąga za sobą nowe zadania kształcące i wychowawcze, zarówno w aspekcie edukacji szkolnej, jak i akademickiej.

W zreformowanej polskiej szkole wiedza historyczna jest skorelowana z innymi dziedzinami nauk społecznych i politycznych. Obraz historii jest wielopłaszczyznowy, główny nacisk kładzie się na dzieje społeczno-kulturowe, programy nauczania mają charakter antropologiczny i problemowy, zrezygnowano z układu chronologicznego.¹⁰

Nauczanie historii dotyczy nie tylko dziejów Polski, lecz również Polaków i ich sąsiadów, którzy tworzyli wspólne dziedzictwo historyczne i kulturowe. Uczniowie, studenci i przyszli nauczyciele historii muszą być wyposażeni w takie umiejętności i kompetencje, które pozwolą im aktywnie uczestniczyć w zmieniającej się rzeczywistości.

Istotną kwestią jest to, aby nie zapominać o własnej tożsamości narodowej, natomiast z kultury europejskiej czerpać tylko pozytywne wzorce.

¹⁰ Ferdynand Braudel, *Historia i trwanie*, Warszawa 1999, *O pewnej koncepcji historii społecznej*, s. 316-348. Por: Andrzej. F. Grabski, *Dzieje historiografii*, Poznań 2003, *Historia globalna* F. Bredela, s. 749-754.